

Harvey, Leonard Patric

هاروی، لنوئارد پاتریک - مسلمانان در اسپانیا (سال‌های ۱۵۰۰-۱۶۱۴ م. / ۹۰۵-۱۰۱۹ ق.) / لنوئارد پاتریک هاروی: ترجمه عبدالله ناصری طاهری و انسیه باقری. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۶.

یازده، ۵۷۲ ص. - جدول. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۴۱۹: تاریخ؛ ۱۰۳)

ISBN: 978-600-298-180-6

۳۲۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

عنوان اصلی: Muslim in Spain, 1500 to 1614, c2005.

کتابنامه، ص. [۵۲۹] - ۵۵۱: همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. Moriscos—History ۲. مسلمانان—اسپانیا—تاریخ. ۳. Muslim—Spain—History ۴.

اسپانیا—تاریخ. ۵. Spain—History—Ferdinand and Isabella, 1516-1700 ۶. ۱۵۱۶-۱۴۷۹ م.

اسپانیا—تاریخ. ۷. Spain—History—House of Austria, 1516-1700 ۸. ۱۷۰۰ م. ۱۵۱۶-۱۴۷۹ م.

طاهری، عبدالله. مترجم. به پژوهشگاه حوزه و دانشگاه چ عنوان.

۹۴۶/۰۴۰۸۸۲۹۷

۱۳۹۶ هـ. ۱۳۹۶ م.

۴۹۵۹۵۶۲

شماره کتابشناسی ملی



مسلمانان در اسپانیا (سال‌های ۱۵۰۰-۱۶۱۴ م. / ۹۰۵-۱۰۱۹ ق)

مؤلف: لنوئارد پاتریک هاروی

مترجمان: دکتر عبدالله ناصری طاهری و دکتر انسیه باقری

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

ویرایش: اعتصام (اسماعیل یارمحمدی)

صفحه آرای: اعتصام

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۶

تعداد: ۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۳۲۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰)

نمایر: ۳۷۱۸۵-۳۱۵۱، ص. پ. ۳۲۸۰۳۰۹۰

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

فروش اینترنتی: www.ketab.ir/rihu

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علم انسانی [به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و مهار پدیده‌های انسانی] در راستای سعادت مردمی با ضرورت انکارناپذیر و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی و فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع، شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران مردمی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی (ره) بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری دفتر همکاری حوزه و دانشگاه را در سال ۱۳۶۱ فراهم ساخت. با راهنمایی و عنایت ایشان و همت اساتید حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موافق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه علمی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جوامع علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار ده‌ها کتاب و نشریه علمی اشاره کرد.

این کتاب به عنوان منبع درسی و کمک درسی برای دانشجویان رشته های تاریخ به ویژه تاریخ و تمدن ملل اسلامی و تاریخ اروپا در مقطع کارشناسی ارشد و دکترا فراهم آمده است که البته دیگر علاقه مندان به حوزه مطالعات اسلامی چون مطالعات شرق شناسی، فلسفه و ادبیات اسلامی و نیز علوم سیاسی نیز می توانند از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهیان یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می داند از تلاش های مترجمان، جناب آقای دکتر عبدالله ناصری طاهری و دکتر سیده باقری و نیز همکاری سرکار خانم نرگس علیزاده و همچنین از ارزیاب محترم حجت الاسلام والمسلمین، در حمیدرضا مطهری طرح تشکر و قدردانی کند.

فهرست مطالب

۱	مقدمه مؤلف
۲	و اما در مورد نویسنده
۵	مقدمه مؤلف
۱۱	تقدیر و تشکر

فصل یک: آغاز اسلام مخفی در شبه جزیره ایبری

۱۴	اهمیت نام‌هایی چون مسلمان، مورسک و نوکیش
۱۹	انواع دیگر «مورسک‌ها»
۲۰	قومیت
۲۴	اهمیت تعداد افراد
۲۷	تخمین و برآوردها
۲۹	جنبش تغییر مذهب به مسیحیت
۳۰	سیاست کشور کاستیل در تغییر اجباری دین: ارتباط رخدادهای کشور پرتغال در تغییر اجباری دین در سال ۱۴۹۷م
۳۸	تغییر دین مسلمانان پادشاهی کاستیل
۳۹	دو دیدگاه مخالف درباره نومذهبان
۴۲	تغییر کیش در گرانادا/غرناطه
۵۰	پیدایش اسلام پنهانی
۵۴	جنبش‌های روستاییان پس از قیام آلبایسین/البازین
۵۷	آغاز عصر مورسکی

فصل دوم: مسلمانان اسپانیا تحت فرمان جدید

۶۹	اصول اساسی فرمان جدید در قانون‌گذاری مسیحیت: شیوه جدید تعهدنامه
۷۰	پلر روینو و پلر بلانکو

۷۰	تعهدنامه (کایتولاسیون) جدید
۷۳	گزینه فرار
۷۴	پنهان کاری به مثابه واکنشی به تغییر دین اجباری
۷۷	آموزش آیین مسیحیت
۸۲	تغییر دین مودخارهای قدیمی در سرزمین های کاستیل
۸۴	فرمان تحمیل تغییر دین بر مودخارهای کاستیل / قشتاله
۸۶	تغییر دین به مسیحیت:
۸۶	یک دیدگاه اسلامی
۸۸	فتاوی آن دوران: سال ۱۵۰۴ م
۹۴	نظرات سرعی: فتواهای قاهره
۹۷	هیارویی کشی های قاهره با مشکلات زندگی تحت حکومت اسپانیا
۹۷	مهاجرت
۹۷	سفر
۹۸	فقه های مسیحی
۹۸	استفاده از زبان عربی
۹۹	سایر واکنش ها به مسائل ناشی از تغییر دین اجباری
۱۰۰	موعظه برای افرادی که به انجام آیین تشرف دین خود را تغییر دادند
۱۰۳	بیانیه ای که به موجب آن زنان مسیحی قدیمی به سبک مسلمانان لباس بپوشند و یا روبند (برقه) داشته باشند!
۱۰۶	دو موضع متفاوت در سیاست مسیحیت: همانند سازی / تغییر دین برابر عدم پذیرش / اخراج

فصل سوم: وضعیت مسلمانان آراگون و والارکان در زمان تغییر اجباری دین

۱۱۲	آراگون
۱۱۶	آراگون و امپراطوری
۱۱۹	سیاست داخلی
۱۲۰	روی دیگر سکه
۱۲۱	والنسیا
۱۲۴	آخرین نهادهای اسلامی مودخار / مدجن
۱۲۸	حمایت پادشاهی از مسلمانان آراگون در اوایل قرن شانزدهم
	شورش های اگرمانتس در دهه ۱۵۲۰ م
۱۳۱	برای دی رمینخو
۱۳۷	مقاومت مسلحانه
۱۳۸	«موریسک ها»: یک نقطه عطف تاریخی

فصل چهارم: مسلمانان پنهان در سرزمین‌های پادشاهی کاستیل و آراگون، ۱۵۲۵-۱۵۶۰م

۱۴۲	وضعیت مسلمانان در کاستیل در دهه ۱۵۲۰: سیاست همانندسازی
۱۴۴	شورای نظامی حاکم در گرانادا به سال ۱۵۲۶م
۱۵۱	بیداری اسلام و آروالو
۱۵۳	آگستین دی ریبرا
۱۵۶	جوان؟
۱۵۶	شایه سفاردی؟
۱۵۷	شجره‌نامه مرد جوان
۱۵۸	موريسک‌ها گرفتار دو پادشاهی: کاستیل و آراگون
۱۶۰	یک مناقشه ارزی در پادشاهی، اشراف و موريسک‌های شهرستان مزالوجا

فصل پنجم: زندگی ادبی مسلمانان مخفی اسپانیا

در قرن شانزدهم مسلمانان پنهان چه کتاب‌هایی داشتند، چه کتاب‌هایی خواندند، چه کتاب‌هایی نوشتند؟

۱۶۷	زبان‌های مسلمانان اسپانیا و مسلمانان پنهان
۱۶۸	عربی گفتاری اسپانیا
۱۶۹	نوشته‌های بومی عربی در اسپانیای قرن شانزدهم
۱۷۲	ویژگی‌های عربی نوشتاری به کار رفته در متون اخیر
۱۷۴	زبان‌های محلی لاتینی و نوشتارهای لاتینی
۱۷۵	نگارش اسپانیایی با الفبای عربی (الخامیادو)
۱۷۶	کتاب مقدس به زبان بومی
۱۸۴	یک سبک جدید، یک زبان جدید
۱۸۵	تفاوت زبانی
۱۸۸	کتاب
۱۹۳	کتاب عربی که اواخر دوره در دسترس مسلمانان اسپانیا قرار داشت: مناقشه
۱۹۶	حدیث
۲۰۱	زندگی پیامبران
۲۰۲	تصوف و موريسک‌ها
۲۰۳	گزیده‌های مذهبی
۲۰۸	فقه: متون حقوقی و فقهی اسلامی
۲۱۱	الهیات
۲۱۴	ادبیات و متون جدلی
۲۱۷	دستور زبان
۲۱۸	فرهنگ لغات
۲۱۹	ادبیات نمایشی و سرگرمی

۲۲۰	ادبیات داستانی
۲۲۲	داستان‌های کوتاه
۲۲۳	پدیده‌های زودگذر
۲۲۴	آثار احیل به زبان الخامیادویی
۲۲۵	سرگرم‌کننده
۲۲۶	طب مورسکی
۲۲۷	سفر
۲۲۸	مرد جوان آروالویی
۲۳۱	سه شش
۲۳۸	طراتی از مورسک پنهان
۲۳۹	لجینی نوشته‌ها، مرد جوان آروالویی
۲۳۹	۱. انگیزه در مرد جوان و نوشتن رساله مذهبی به زبان خود
	۲. در جمع مسلمانان در آگوسا، در پی بحث مذهبی پرشور، به مرد جوان اتفاق شد تا بتواند به سفر
۲۴۰	حج برود
۲۴۳	۳. مرد جوان آروالویی و دریافت کمک در ساراگوسا
۲۴۳	۴. تحقیق معمولی و منلی در خانه / جیان دربار توبه مسیحیت
۲۴۴	۵. تقیه
۲۴۶	۶. سخن مرد جوان از زن مسلمان اهل ابد / ابد
۲۴۸	۷. آداب مورسکی برای بچه‌های بل جدید
۲۴۸	۸. قدمت سفر زیارتی
۲۴۹	۹. نوزای کالدرن مرد جوان را به جای خود می‌نشانند
۲۵۰	۱۰. نوزای (تا / لا) کالدرن، زن قابله و عالم اساسی و مطبخ کردن میباحث الهی در سگوویا
	۱۱. نوزای کالدرن برای ترتیب دادن بحثی درباره اینکه عیاشی زمانی ارزشمند است؟ به آویلا دعوت
۲۵۱	شده است
۲۵۳	۱۲. ضرورت سخن گفتن نوزای در آویلا، درباره مکه
	۱۳. مرد جوان از مقدمات نهایی برای سفر حج خود سخن می‌گوید: خرید شمشیر و زنجیرش زبان‌های
۲۵۳	قرآنی
۲۵۶	برخی از تفسیرهای پنهانی نوشته شده بر نگاشته‌های مرد جوان آروالویی
۲۵۶	تالیف‌های مورسکا به حروفی غیر از حروف عربی
۲۶۲	گونه مسلمانی و سرگرمی عامه مردم
	نفوذ مورسک در جریان اصلی ادبیات

فصل ششم: جنگ‌ها و بحران‌ها: گرانا/ا/غرناطه، ۱۵۶۷-۱۵۷۱م

۲۷۰	افزایش تنش‌ها
۲۸۴	عملیات نظامی

۲۹۲	 گالرا
۳۰۰	 پایان مقاومت آشکار
۳۰۵	 پراکنده شدن ساکنان گرانادا

فصل هفتم: همسان سازی یا طرد؟ دهه های ۱۵۷۰م و ۱۵۸۰م

۳۰۹	 کلیسا و مسئله موريسک‌ها
۳۱۰	 همسان سازی یا طرد
۳۱۰	 کلیسا و اسلام در اسپانیای قرن شانزدهم
۳۱۱	 جامعه یسوع و اسلام
۳۱۲	 لیته های مبلغان مذهبی در قلمروی اسقف‌ها
۳۱۲	 گرایش های دیگر مستترش جداگانه
۳۱۴	 مالیاتی به جای بچوآده
۳۱۹	 بردگی
۳۲۴	 یکسان سازی
۳۲۶	 موريسک‌های ثروتمند
۳۲۹	 خشونت همگانی: مداخله غیر تخصصی لوپرسو لاتراس راجع به مسئله موريسک‌ها در آراگون
۳۳۰	 راهزنی
۳۳۲	 وضعیت آراگون در اسپانیا
۳۳۴	 لوپرسو لاتراس
۳۳۵	 ویرانی کودو و بخش موريسک‌نشین روستای پینا

فصل هشتم: آخرین کتاب‌های نوشته شده به زبان عربی در ندلس و مسئله یکسان سازی

۳۴۳	 آنچه که رخ داد
۳۴۵	 تلفیق مذهبی
۳۴۷	 طرح راه و مسیر
۳۵۰	 چگونگی حفظ این فرقه
۳۵۱	 معصومیت حضرت مریم (ع)
۳۵۴	 کتاب خاموش
۳۵۴	 موريسک‌ها و کتاب‌های سربی (Icad)
۳۵۶	 سند الحجری
۳۶۵	 تحریف
۳۶۶	 الحجری و تحریف
۳۶۶	 اهداف طولانی مدت جاعلان
۳۶۸	 انجیل بارناباس به عنوان متن موريسکی

فصل نهم: اخراج

۳۷۹	تصمیم اتخاذ شده در لیسبون در سال ۱۵۸۱ م.
۳۸۶	قطع درگیری
۳۸۷	لرما نظر خود را تغییر می دهد.
۳۹۰	سها و امکانات
۳۹۲	آخرین درخواست کمک مسلمانان اسپانیا از آفریقای شمالی
۳۹۶	تصمیم نهایی برای اخراج
۳۹۷	اجرای عملیات اخراج موريسکها
۳۹۸	اواخر قرن شانزدهم و اوایل قرن هجدهم (سال ۱۶۰۹ م)
۴۰۱	درخواست قسطنطنیه
۴۰۲	بانگاه آفریقای شمالی
۴۰۴	در ساحل دو
۴۰۶	آخرین گروه های انزاسی از واندالیا: حرکت با کشتی در زمستان
۴۰۷	اخراج موريسکهای آراگون و کاتالونیا
۴۱۱	پادشاهی کاستیل
۴۱۲	اخراج از سرزمین های قلمرو کاستیل
۴۱۳	اخراج خودخواسته: کاستیل
۴۱۸	اخراج های اجباری
	فرمان ۱۲-۱۳ ژانویه سال ۱۶۱۰ م، برای اندلسی ها در جمله گرانادا از آنجا که برخی از کسانی که اخراج شده بودند، بازگشته اند)
۴۱۸	فرمان ۱۰ جولای در آراندرا صادر شد (برای اجرا در کاستیل جدید و تریسم، اکسترامادورا و لاماچا)
۴۲۰	موارد استثنایی و ناخوشایند
۴۲۱	بردگان
۴۲۱	بقایای آخر

فصل دهم: روابط بین المللی

۴۳۰	تأثیر ترک ها پس از یک قرن
۴۳۱	هیئت دیپلماتیک موريسکی در استانبول
۴۳۱	جهت گیری جدید دیپلماتیک
۴۳۸	تجدید نظر در پیمان های موريسکی
	موريسکها و فرانسه
۴۴۵	انگلیس و موريسکها
۴۴۹	موريسکها و هلند

فصل یازدهم: نتایج ناخوشایند

۴۵۵	خارج از اروپا.....
۴۶۴	پیامدهای اقتصادی اخراج در اسپانیا.....
۴۶۵	تأثیر اخراج بر روی اقتصاد اسپانیایی: بررسی موردی.....
۴۶۶	پیامدهای کلی.....
۴۶۸	موريسک با به عنوان افراد تبعیدی و آواره.....

فصل دوازدهم: هورناخوس / هورناخوس: یک مورد خاص

۴۷۲	هورناخوس در پایان قرون وسطی.....
-----	----------------------------------

ضمیمه ۱: آزادی مذهبی و قانون اساسی مدرن اسپانیایی

۴۸۵	ضمیمه ۱: موريسک و «مودخار» در یادداشت‌های آلونسو دل کاستیو.....
۴۸۷	موريسک.....
	مودخار.....

ضمیمه ۳: متن اصلی ساکرومونتته

۴۹۰	فهرست کتب.....
۴۹۲	یک متن عربی بیرون آمده از تپه ساکرومونتته نزدیک گرانا در سال ۱۵۹۵ م.....
۴۹۲	کتابخانه هارلی در انگلیس.....
۴۹۶	نسخه موجود در لندن: کتابخانه هارلی در انگلیس.....

ضمیمه ۴: نظر گونگورا نسبت به ساکرومونتته

ضمیمه ۵: برخی از نمونه‌های متون اداری در ارتباط با موريسک

ضمیمه ۶: موريسک‌های جزایر قناری و گوانچزها

ضمیمه ۷: یک نمونه از ادبیات خود توجیهی پس از اخراج

ضمیمه ۸: واکنش‌های مردمی به مسئله اخراج

۵۱۶	کتاب‌شناسی.....
-----	-----------------

۵۲۹	منابع و مآخذ.....
-----	-------------------

نمایه‌ها

۵۵۳	نمایه اشخاص.....
۵۶۴	نمایه مکان‌ها.....

مقدمه مترجمان

ترجمه کتابی که پیش روی خوانندگان عزیز است در زمینه مطالعات تاریخ اسپانیای اسلامی با آگاهی از سرنوشت مسلمانان پس از فروپاشی دولت‌های اسلامی در آنجا نوشته شده است و به خوبی نمایانگر شرایط دسوار حاکم بر مسلمانان از فاصله سال‌های ۱۵۰۰-۱۶۱۴ م. است یعنی سال‌های پس از معاهده دولت مسلمان بنواحمر در گرانادا/غرناطه در سال ۱۴۹۲ م. با مسیحیان و واگذاری حکومت به آنها.

در این دوره زمانی که به تدریج این عربستان مسلمان مسیحیان زیر پا نهاده شد و به سمت تغییر مذهب اجباری مسلمانانی که پس از سقوط اسلام در اندلس بر دین خود باقی مانده بودند پیش رفت، مسلمانانی که در ادبیات تاریخی اسپانیا و نیز تاریخ ادبیات عرب به مُدَجَّنان^۱ یا مودخارها معروف هستند، این مسلمانان با صدور احکام جدید از سوی مسیحیان مجبور به تغییر مذهب یا اخراج از اسپانیا شدند. این فرمان‌های جدید در مناطقی چون آلبوخاراس/الْبُشَارَات، یا البُشَرَات موجب نارضایتی مسلمانان و منجر به قیام‌هایی از سوی آنان شد. مسیحیان حاکم تمامی این قیام‌ها را سرکوب و در نهایت مسلمانان در این دوره شیوه جدیدی از «زیست پنهانی» را آغاز کردند.

نویسنده در این کتاب به استاد اسناد دست اول به تبیین شرایط زیستی و فرهنگی مسلمانان در آن دوران و نیز به بررسی این فرمان‌ها و احکام در مناطق مختلف پرداخته و آنها را تجزیه و تحلیل کرده است. گفتنی است که نویسنده محترم در بعضی از ارزیابی‌های خود نوعی نگاه

۱. همان مودخارها به اسپانیولی است و منظور مسلمانانی که مسیحی نشده و به صورت پنهان مسلمان باقی مانده بودند (مترجم).

متعصبانه از خود نشان داده که در مواردی به آنها اشاره شده است. مؤلف کتاب در این اثر تحقیقی گرانسنگ از پژوهش‌های برخی از پژوهشگران معاصر و دیدگاه‌های آنان درباره حوادث آن زمان بهره برده و با بیان آنها به بررسی انتقادی از آنان نیز پرداخته است؛ اما با این وجود پژوهش‌های وی به شیوه استنادی آن «پوزیتیویستی» قابل تقدیر بوده و منبعی مهم در این دوره تاریخی از حیات سیاسی-اجتماعی مسلمانان پس از عصر سقوط است که پژوهشگران کمتر با آن آشنایی دارند.

در ترجمه کتاب با توجه به اینکه نمایانگر تاریخ اسپانیا است تلاش شده تا اسامی خاص افراد اسپانیایی با تلفظ اسپانیولی منظور و ثبت شود تا تفاوت آوانگاری برخی حروف اسپانیولی از حروف انگلیسی نشان داده شود و خواننده را بیشتر در فضای تاریخ و فرهنگ اسپانیا قرار دهد؛ و تنها در ضمیمه‌ای نمایه‌ای مربوط به اسپانیا و تاریخ آن اعمال شده است و نام‌های پژوهشگران غیراسپانیولی براساس تلفظ انگلیسی آوانگاری شده است. با توجه به پیشینه اسلامی ۸۰۰ ساله اسپانیا شباهت‌های زیادی با ایران کناری اسپانیولی، اسلامی در کنار یکدیگر آمده و در پانویس به آن اشاره شده است؛ و در پایان کتاب نیز نمایه‌ای تطبیقی از این نام‌های جدید و قدیم تدوین شده است.

و اما در مورد نویسنده

لئونارد پاتریک هاروی (Leonard Patrick Harvey) استاد اسپانیولی دانشگاه آکسفورد در نیمه قرن بیستم به شمار می‌رفت و پس از آن ریاست بخش اسپانیایی کالج (کلین بری) لندن شد؛ و سپس استاد زبان اسپانیایی در کینگ کالج (King's College London) لندن. او در سال ۱۹۸۳م. در دانشگاه لندن بازنشسته شد و به تحقیق و پژوهش ادامه داد. پاتریک هاروی پیش از این کتاب، کتاب دیگری داشته است در مورد اسپانیای اسلامی در سده‌های ۱۲۵۰-۱۵۰۰م. که آن را باید پیش‌درآمدی بر این کتاب فرض کرد و ان‌شاءالله ترجمه آن نیز در دسترس فارسی زبان قرار خواهد گرفت.

تخصص اصلی نویسنده در مورد مغربی‌های اندلس یا همان مسلمانان پس از سقوط غرناطه است که به نام «موریسکوها» نیز در ادبیات غربی شناخته می‌شوند. او این کتاب را به استاد استاد موجود در حوزه جغرافیایی شبه‌جزیره ایبری و کشورهای مسلمان حاشیه جنوبی دریای مدیترانه تهیه کرده است.

امید است ترجمه این کتاب که می‌توان اعلام کرد برای نخستین بار یک منبع پژوهشی و مستند در خصوص تاریخ مسلمانان اندلس پس از سقوط در دسترس است مورد استفاده پژوهشگران و استادان محترم قرار بگیرد.

مترجمان

تابستان ۱۳۹۶

www.Ketab.ir

مقدمه مؤلف

ماجرای این نبراس تاریخی از سال ۹۰۵/۱۵۰۰م، ویا به طور دقیق تر از ۱۸ دسامبر سال ۱۴۹۹م/۹۰۴ه، آغاز می شود. در آن زمان ساکنان آلبایسین/البیازین^۱ در بخش مهم مسلمان نشین گرانادا/غرناطه^۲ از کارآمده مقامات کاستیل/قشتاله^۳ در رعایت مفاد اساسی مشخص شده برای این شهر که هشت سال پیش تسلیم شده بود به ویژه تعهداتی که نسبت به حقوق مسلمانان وجود داشت، به سرپیخته بودند، شورش کردند و زمام امور شهر را به عهده گرفتند. ساکنان آنجا به آسانی کنترل محله را از دست دادند و پنج و خم را در دست گرفتند، اما از آنجا که این جنبش بسیار ناگهانی و بدون برنامه ریزی صحیح صورت گرفت، در عرض سه روز از هم پاشید و هنگامی که دامنه این جنبش به کوه های آلبوخاراس/البشازات^۴ که شرایط در آنجا متفاوت از آلبایسین/البیازین بود، کشانده شد، در آلبایسین/البیازین به سرعت نظمی دوباره حاکم شد. با وجود این رخدادهایی که بین دسامبر ۱۴۹۹م/۹۰۴ه تا ژوئیه ۱۵۰۰م، در گرانادا/غرناطه رخ داد، تاکنون در خاطره ها باقی مانده است. اگر به آن حوادث فقط به عنوان حوادث بومی نگریسته شود باید آن را به مثابه جنبش مدنی نگریست، که توسعه سیاست شدید نظامی سرکوب شد، در غیر این صورت اگر در زمره تاریخ شبه جزیره ایبری در نظر گرفته شود به عنوان شروع دوره ای مورد توجه قرار می گیرد که منجر به پایان یافتن اسلام اسپانیایی در حدود ۱۱۴ سال پس از آغاز آن شد.^۵

۱. البیازین در دوره اسلامی

۳. قشتاله در دوره اسلامی

۲. غرناطه در دوره اسلامی

۴. البشرات در دوره اسلامی

۵. آغاز آن پایان سلطه سیاسی مسلمانان بر اندلس در سال ۱۴۹۲م، بود.

حاکمان مسیحی مناطق مختلف اسپانیا تا پیش از پایان سال ۱۴۹۹م، هم بر مسلمانان و هم بر شهروندان مسیحی حکمرانی می‌کردند و مسلمانان در اسپانیا از جایگاه خوب و مطمئنی برخوردار بودند. اگرچه گاهی اوقات و در مکان‌هایی دشمنی با مسلمانان نمود پیدا می‌کرد، ولی هرگز در این مسئله که آنها به سرزمینی تعلق دارند که در آن به دنیا آمده‌اند، تردید به وجود نیامده بود. در شاهکار قرون وسطایی، «شعر پروردگار من» دو واژه «مورها»^۱ و «مسیحیان» به معنای «همه افراد» بیان شده است، ولی از اوایل سال ۱۵۰۰م، به بعد به‌طور جدی روندی آغاز شد که منجر به حذف مسلمانان از جامعه اسپانیا شد. در مرحله اول آنها را مجبور به تغییر دین کردند. البته آن‌گاه که خواهم دید این کار به یک‌باره انجام نشد و روند اجرای آن تا اواسط دهه ۱۵۲۰م/ ۹۲۵هـ، کار باقی مانده مسلمانان مجبور به تسلیم شدند، ادامه یافت. و به دنبال آن و در اواخر قرن شانزدهم، دوران آزار و اذیت مسلمانان آغاز شد و سرانجام زمان اخراج و محو تمام مسلمانان از خاک اسپانیا فرا رسید. یعنی اخرج ۱۶۰۶-۱۶۱۴م/ ۱۰۱۴-۱۰۱۹هـ، پس از آن تاریخ حداقل در ظاهر هیچ مسلمانی باقی نماند. در حقیقت تعداد مسلمان به جای مانده به قدری کم بود که می‌توان گفت سال ۱۶۱۴م، عملاً خاتمه حضور مسلمانان و اسلام در اسپانیا بود.

برخی از مورخان غربی هنگامی که به بررسی این جوامع نومذهبی که به اجبار تغییر دین داده می‌پردازند و پیامدهای وقایع پس از آن را مورد ارزیابی قرار می‌دهند، آنان را بیشتر مردمی عجیب و غریب می‌نگرند که در وطن خود پایگامی نداشتند و در ماجرای وقایع بزرگ امپراطوری اسپانیایی که در برابر دیدگان جهان آن روز اتفاق افتاد، در نتیجه قرار داشتند، اما در مورد آنچه درباره آنها به عربی به رشته تحریر درآمده، باید گفت که تا به امروز، تمدن اثر ابتکاری دانشمند مصری، محمد عبدالله عنان در رابطه با موضوع مرحله پایانی تاریخ نه‌سده مسلمانان در شبه‌جزیره ایبری کتب کمی در دسترس بود. اگرچه جای تعجب نیست که دیبای عرب به دوران انحطاط و وقایع ناگوار قرن پایانی در اندلس در مقایسه با دوران استیلای اسلامی توجه کمتری داشته باشد.

گرچه امروزه مورخان عرب نه تنها از شمال آفریقا، بلکه از اقصای نقاط دنیای عرب کاملاً بی‌توجهی تحقیقی درباره سرگذشت و فرهنگ مسلمانان پنهان اسپانیا در دوره پایانی انجام می‌دهند؛ ولی این حقیقت که آنها در این تحقیقات معمولاً از واژه بیگانه مورسکیون استفاده می‌کنند به قدر کافی

نشانگر این است که آنان بیشتر از طریق دانشمندان اروپایی برای مطالعه در این حوزه تهییج شدند. البته این به معنی آن نیست که مطالعات جدید دانشمندان عرب بینش بدیع و مهمی به ارمغان نیاورده است. برای نمونه برخی از باارزش‌ترین آثار مربوط به سال‌های اخیر، از پژوهش‌های رهای عثمانیان و سایرین از سوی مورخ تونس، عبدالجلیل تمیمی به دست آمده است.

در این کتاب تلاش شده است تا دوره پایانی حضور مسلمانان در شبه جزیره ایبری را در دو بخش فرهنگی و مذهبی و با استفاده از منابع عربی (هرچند ناچیز) و مطالب بسیار درباره این دوره در زبان‌های اسپانیایی، رسی نماید. گرچه برای کتاب‌های نوشته شده درباره مسلمانان اسپانیا عصر پایانی یک بار تکمیلی ضرورت دارد، لکن بیشتر از این مسئله غفلت شده است که آنها خودشان به کتب رسی، و ادبیات زیرزمینی خود آنها چه بود؟ این کتاب‌ها در بیشتر موارد به زبان محلی تفاوت‌تر از زبان استاندارد و با اقتباس از حروف عربی - آنچه امروزه کتاب‌شناسان و متخصصان ادبیات، ساخامیادو می‌نامند - نوشته شده است.

در کتاب حاضر تلاش شده است به آنچه مسلمانان، مسلمانان پنهان و مورسک‌های^۱ اسپانیا، برای گفتن داشتند توجه شود. این کتاب به هیچ عنوان اثر جدیدی نیست، زیرا پاسکال دی گایانگوس، پژوهشگر پیشگام برجسته قرن نوزدهم در زمینه مطالعات رسی، پیشگام بود. او از ابتدا تلاش کرد تا دانش بی‌نظیر خود درباره منابع عربی و ساخامیادو را در دسترس مردم بیشتری قرار دهد. مقاله وی به سال ۱۸۳۹م، با عنوان «زبان و ادبیات مورسک‌ها» شاخص آغاز پژوهش‌های نوین علمی به زبان انگلیسی است. در همین دوران اخیر نیز نوشته‌هایی که در سال‌های گسترده از مطالب مورسکی استفاده کرده‌اند مانند کتاب انور شحنه^۲ با عنوان اسلام و حجاب: مورسک‌ها، شرح حال فرهنگی و اجتماعی (۱۹۸۳م) کم نیستند. باید قدردان افزایش فعالیت‌های پژوهشی در این حوزه در سال‌های اخیر به‌ویژه در خود اسپانیا بود و مطالب جدید آن‌چنان زیاد شده است که به نظر زمان آن فرا رسیده تا تلاش شود این مطالب برای خوانندگان انگلیسی زبان نیز بیان شود.

این کتاب در ادامه کتاب پیشین من با عنوان اسپانیای اسلامی ۱۲۵۰ تا ۱۵۰۰م،^۳ نگاشته شده است، اما در جایگاه خود به‌عنوان اثری کاملاً مستقل تنظیم می‌شود. این کتاب اساساً

۱. مسلمانان مسیحی شده در اسپانیا.

2. Chejne, Anwar G. 1983. *Islam and the West. The Moriscos: A Cultural and Social History*. Albany.

3. Harvey, Leonard Patrick 1990b. *Islamic Spain, 1250 to 1500*. Chicago.

رخدادهای مختلفی سروکار دارد، مانند آنچه که جمعیت بومی مسلمان اسپانیا پس از سال ۱۵۰۰م، انجام دادند و آنچه که بر سر آنها آمد، افزون بر آن به مفاهیم دیگری نیز می‌پردازد: مانند اینکه همسایگان مسیحی در مورد این مسلمانان چه نظری داشتند، همین‌طور نظر مسلمانان درباره خود و مسیحیان چگونه بوده است؟ این نظریات فقط توضیحات اضافی تزیینی برای نقل وقایع نیست، بلکه آنها مقدمات نسبتاً ضروری برای درک موردی‌هاست. همان‌گونه که مردم فلسطین و یا اسرائیل [رژیم اشغالگر قدس] شیوه‌های کاملاً متفاوتی درباره وقایع روی داده گذشته نزدیک درباره چگونگی آنچه که حقیقتاً روی داده است، بیان می‌کنند که ممکن است حوادث توسط اعضای گروه‌های مختلف، هم در کوتاه‌مدت و هم در طولانی‌ترین دوره‌ها به شیوه‌های کاملاً متفاوت به تصویر کشیده شود.

اگر امکان داشت خود این تنظیم این مقدمه دور سازم و نگاهی پرتأمل به صفحه اول روزنامه روزی از سال ۱۹۹۰م بین‌النارم، گزارش‌هایی از درگیری خشونت‌بار درباره این موضوع می‌یافتم که آیا مسلمانان باید در این شهر اروپایی خاص به زندگی ادامه دهند؟ مسیحیانی که در آرزوی راندن این مسلمانان اروپایی به خارج از آن به سر می‌بردند هرگز در این نواحی زندگی نکرده بودند، ولی کاملاً متقاعد شده بودند که تصمیم‌گیری درباره آن را دارند و اینکه چه کسی می‌تواند در وطن بماند و چه کسی به آن‌ها مان متجاوز مستحق «تصفیه، پاکسازی» و بیرون رانده شدن است. در آن روزها و وقتی که زمان تصمیم‌گیری برای حضور یک اقلیت مسلمان در خاک اروپا رسید نمی‌توانستم به این موضوع بی‌توجه باشم احساس می‌کردم که بر عملکرد مردم حاکم بود، همان احساس خشن و تند بود که پانصد سال قبل در میان مسیحیان و مسلمانان وجود داشت. در حالی که مشغول بازبینی این صفحات در این عصر طلایی هستم به نظر می‌رسد شباهت زیادی با عناوین روزنامه سال ۱۹۹۵م، دارد. گرچه این عناوین در مناطق مختلف، متفاوت است. در این کتاب ما با احساساتی خشم‌آلود و قدرتی هم‌پایه سال ۱۵۰۰م، به وقایعی که پانصد سال پیش روی داده می‌پردازیم.

مسیحیان شبه‌جزیره ایبری که در پی فتح دوباره بودند تا پایان قرون وسطی در مورد -قزاق آنچه انجام می‌دادند تردید نداشتند. دقیقاً برخلاف آن، آنها به این باور عمیق رسیده بودند که وظایف دینی خود را به جا می‌آورند. آنان برای بازپس‌گیری آنچه متأسفانه نیاکانشان (آن‌چنان که بسیاری از ادبیات شعری بیان می‌کند، در زمان رودریک، آخرین پادشاه ویزیگوت بوده)

از دست داده بودند مبارزه می‌کردند. برای مسلمانان هم در مورد حق زندگی در وطن خود هیچ تردیدی وجود نداشت. آنها به هیچ وجه تصور نمی‌کردند که ممکن است مجبور شوند خاک اندلس را که به خاطر فتح آن مشهور شده بودند، به صاحبان اصلی اش پس دهند. همان‌طور که مسلمانان مصر امروزه احساس نمی‌کنند که باید کشور خود را به مسیحیان قبطی بازگردانند. مسلمانان شبه‌جزیره ایبری نیز همان امنیتی را که امروزه شهروندان آمریکایی در سرزمین خود احساس می‌کنند، در سرزمین خود حس می‌کردند.

تسلیم گرانادا سال ۱۴۹۲ م/۸۰۷ هـ، موجب بروز انتقادهایی در میان مسلمانان متعصب شد که چگونگی گناهان آن چنین بلایی را بر سر اندلس آورد. بی‌تردید آنان درباره حق مالکیت بر دارایی خود هیچ شک و تردیدی نداشتند. آنچه واقع شده بود، در آن عصر آن‌گونه که امروزه دو نام فلسطین و اسرائیل (رژیم اشغالگر قدس)، برای یک مکان جغرافیایی اطلاق می‌شود، دو نام مجزای اندلس و اسپانیا وجود نداشت. چنین نیست که آنها حاصل دو تعبیر از پیشینه‌ای یکسان باشند، بلکه آنها دارای دو تاریخچه کاملاً مجزا در یک مکان جغرافیایی هستند. امیدوار نیستم که بتوانم این دو تاریخچه را با هم تطبیق کرده و تالیف نو ترکیب کنم. آنچه را که در صدد انجام آن هستم ارائه فرصتی برای خودمان است تا به سخنان هر دو طرفه‌نگر نگاهش بسپاریم.

تقدیر و تشکر

از زحمات و مساعی‌های مختلف دوستان و همکارانم در پدید آمدن چنین کتاب پرستندی سپاس و تقدیر می‌کنم. چرا که نگارش این کتاب در ذهن من در سال ۱۹۵۶م، شکل گرفت که رساله دکترای خود را در ادبیات روانه کردم و فیش‌های بسیاری باقی مانده بود که از گنجاندن آنها در رساله منع شده بودم. پس از سال‌ها به کسانی که برای تنظیم کامل آن کمک کار من بودند اکنون به یاد می‌آورند که تصور می‌کردند هرگز فصل اول را آغاز نخواهم کرد.

یکی از منابع اصلی من یک مسلمان پرتغالی، بهور به مرد جوان اهل آروالو^۱ است. وی در مقدمه یکی از آثارش با نازاحتی خاطرنشان می‌کند که «این کتاب حاصل کار خود من نیست»^۲. و باز در ادامه از بردن اسامی پوزش می‌طلبد، که نام بردن از آنها تکلیف بسیار بزرگی بوده است^۳ و من از این بابت باید از وی تشکر کنم. علامه‌ای که از بیشتر کسانی که طی سال‌ها در کمک و یاری من بسیار سخاوتمند بودند، تقاضا دارم تا نامش کلی من در کتاب را پذیرا باشند که به آنها مدیون هستم. با این حال افرادی وجود دارد که نمی‌توانم از بیان نام آنها خودداری کنم. تردیدی ندارم که باید با نام فر. پدرو لونگاس^۴ شروع کنم. فردی که مسئولیت اصلی آموزش من در سال ۱۹۵۴م، برای خواندن کتب اسپانیایی را به عهده گرفت. کتاب‌هایی که از سوی مسلمانان با حروف عربی (الخامیادو/الأعجمیه) نگاشته شده بودند. وی برای این کار توجه مرا به سوی گنجینه‌هایی مربوط به این حوزه در مادرید یعنی به کتاب‌شناسی

1. Mancebo de Arévalo

2. no sali'o todo del trabajo m'io

3. Si todos se ubiesen de ahocar, ser'ia un enanto muy largo

4. Fr. Pedro Long'as

ملی و دانشکده آموزش و پرورش عرب جلب کرد، جایی که دون امیلیو گاراسیا گومس کمک شایان خود به یک پژوهشگر کاملاً ناپخته را محقق کرد. راهنمایان پژوهشی صبور من در آکسفورد در درجه اول آقای همیلتون گیب،^۱ و پس از اینکه او از هاروارد جدا شد، پروفیسور آ. ال. بیستون^۲ بودند؛ اما من بیش از همه مدیون ساموئل اشترن هستم، فردی که همیشه آماده بود تا تخصص فوق العاده و دانش فنی وسیع خود را در حوزه کتاب‌شناختی در اختیار همه عالم قرار دهد.

1. Sir Hamilton Gibb

2. A. F. L. Beeston